

УДК 930.1(477)"1941–1944"

НЕФЬОДОВ Д. В.

м. Миколаїв

НАЦІОНАЛЬНА ТЕЧІЯ РУХУ ОПОРУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ 90-х рр. ХХ ст.

В даній статті подані основні тенденції сучасної (90-ті рр. ХХ ст.) історіографії національної течії руху Опору у Південній Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944 рр.), визначені особливості та напрями досліджень.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, рух Опору, Похідні групи ОУН, Південна Україна, сучасна історіографія.

Постановка проблеми. Проголошення незалежності України, загальновідомі державотворчі процеси початку 90-х рр. та здобуття повного суверенітету вітчизняною історичною наукою дали змогу зовсім під іншим кутом зору підійти до розгляду питань руху Опору, який нарешті почав розглядатися в загальноєвропейському та світовому контексті. У науковий обіг введено саму дефініцію «рух Опору», до якого вперше включено не лише боротьбу радянських антифашистів у складі партизанських загонів і підпільних груп, але й діяльність національного підпілля, похідних груп ОУН.

Виклад основного матеріалу. Головні теоретико-методологічні зміни у трактуванні проблемних питань руху Опору та початок створення цілковито нової концепції історії України воєнної доби пов'язані з ім'ям колишнього завідуючого відділом історії України періоду Другої світової війни М. Ковалем. На сторінках чотирьох монографій [1–4], дослідником здійснено ґрунтовний аналіз та визначені основні «білі плями» та замовчувані питання історії руху Опору. Наукова цінність доробку М. Ковалю так у тому, що історик одним з перших у вітчизняній науці зробив спробу переосмислити діяльність Організації українських націоналістів. У середовищі сил українського націоналізму науковець виділив широку верству рядових борців за незалежність України, які вели двофронтову боротьбу та керівників обох фракцій ОУН, яких по суті звинуватив у недалекоглядності та фактично співпраці з окупантами. Також дослідник зробив спробу подати матеріал, що висвітлює історію похідних груп ОУН, зазначаючи, що учасники «походу на Схід» прагнули поширити свій вплив на населення у тому

числі Південної України, пробудити його національну свідомість [4, с. 36]. Посилаючись на численні документи німецьких окупаційних органів, науковець відмітив певну ефективність похідних груп, той факт, що їх учасникам вдалося дістатися, закріпитися й розгорнути діяльність на території південних та східних областей, а також у Криму. Як стверджує вчений, створені ними підпільні осередки, хоча й не вели збройної боротьби, обмежуючись в основному пропагандистською та організаційною роботою, завдали «певного клопоту» органам окупаційної адміністрації [3, с. 149].

Проблематика національного руху Опору в роки Другої світової війни доволі стрімко стала однією з найактуальніших у вітчизняній історичній науці. Відомий дослідник руху Опору В. Кучер у своєму науковому доробку [5–7] проаналізував трансформацію поглядів учасників національного підпілля в ході війни, наголосив на важливості переходу ОУН на демократичну платформу, П. Брицький вказав на необхідність визнання членів обох ОУН учасниками Другої світової війни [8, с. 108–109]. І. Білас навів дані про осередки ОУН, які були виявлені радянськими спецслужбами після звільнення території України, вказавши на наявність на Миколаївщині трьох осередків з 26 учасниками та значно більшу їх кількість на території Запоріжжя – 30 осередків із 187 членами національного підпілля [9, с. 367]. Отже, аналіз перших публікацій свідчить про невпинно зростаючий інтерес до історії національної течії руху Опору. Не дивлячись на наявність різних точок зору з ключових питань тематики ОУН-УПА, автори праць прийшли до висновків про необхідність більш глибокого та багатосторон-

нього дослідження всіх аспектів проблеми. Величезну подальшу роботу у цьому напрямі провів відомий вітчизняний історик та архівознавець А. Кентій. Головною заслугою вченого є комплексне дослідження історії національно-визвольної боротьби, великого значення в його працях [10–12] надано аналізу діяльності похідних груп ОУН. Автор зазначив, що учасники похідних груп обох проводів ОУН провели певну агітаційно-пропагандистську роботу на східних та південних землях, намагаючись долучити місцеве населення до боротьби за українську державність, назвав членів ОУН «своєрідною політичною армією». В той же час науковець піддав їх різкій критиці за те, що вони виявилися не в змозі дати конкретні відповіді на важливі політичні та соціально-економічні запитання місцевого населення Півдня та Сходу. Свою позицію А. Кентій аргументував тезою, згідно з якою члени похідних груп дуже швидко виявили свою недостатню фахову підготовку та навпаки високий політичний рівень населення УРСР. Наслідком цього, як зазначив історик, стала повна відмова вести роз'яснювально-пропагандистську роботу. Дослідник детально проаналізував ряд інших причин, які, на його думку, призвели до часткових невдач похідних груп, акцентуючи увагу на тому, що учасники «походу на Схід» у короткий час не змогли подолати комуністичну ідеологію, знайти «спільну мову» з місцевою молоддю, яка була найважливішим носієм останньої та, що найголовніше, не змогли виправдати в очах місцевого населення свою співпрацю з окупантами.

Набагато більше уваги дослідженню нових сторінок історії руху Опору у Південній Україні приділено в 90-х рр. на регіональних та обласних конференціях, а також на сторінках публікацій у місцевих виданнях. Відомий на сьогоднішній день журналіст В. Кіпіані одним з перших підняв питання діяльності на Миколаївщині національного підпілля, Південної похідної групи ОУН [13]. У цей же напрям спрямували свої дослідження С. Біличенко [14–15], В. Друмов та Ю. Зайцев [16–18]. Детально опрацювавши велику кількість матеріалів обласного архіву СБУ, згадані вище науковці розкрили раніше невідомі факти з історії боротьби представників національної течії руху Опору. За оцінкою

С. Біличенка, ОУН на Миколаївщині являла собою величезну, розвинуту організацію, яка охоплювала понад 170 членів. Досліджуючи діяльність на Півдні похідних груп, науковці відзначили дії не лише учасників ОУН(б), але й дії мельниківців, а саме Південної похідної групи ОУН(м) на чолі з Б. Сирецьким. Історики стверджують, що основними завданнями членів похідних груп було максимальне проникнення в адміністративні органи Півдня України і впровадження в життя за їх допомогою національно-державницьких засад ОУН. Особливу увагу вчені звернули на агітаційно-пропагандистську роботу, диверсії, ліквідацію німецьких агентів. Зазначені дослідники наполягають на тому, що біля 90% учасників національного підпілля були вихідцями з місцевого населення, наводять приклади існування в багатьох селах регіону молодіжних організацій. Втім, даним авторам властива деяка тенденційність та некритичність при обробці першоджерел. Так В. Друмов та Ю. Зайцев, висвітлюючи діяльність похідних груп ОУН на Півдні, стверджують, що нібито вони «знайшли тут повне порозуміння і широкую підтримку в народі» [16, с. 107]. Однак це твердження дещо не відповідає дійсності, адже навіть колишні учасники «походу на Схід» вказували на неоднозначність сприйняття їх поглядів місцевим населенням Півдня та подекуди невміння членів ОУН запропонувати чітку програму боротьби. В свою чергу С. Біличенко суперечить сам собі, спочатку безапеляційно стверджуючи, що радянського підпілля на території Миколаївщини «взагалі не було», а потім вказує, що однією із сторін діяльності ОУН в області була боротьба з радянськими підпільниками [15, с. 82]. Проте не дивлячись на це, зазначені праці, засновані на щойно віднайдених архівних матеріалах дали початок подальшим науковим пошукам.

К. Бобрович та С. Берко у невеликому нарисі [19] відтворили картину боротьби ОУН на території всього Південного регіону, науковцем В. Мороко досліджена діяльність ОУН на Запоріжжі [20]. Автор підкреслив чималий відсоток місцевого населення в національному підпіллі, намагання рядових членів радянських партизанських груп співпрацювати з учасниками ОУН, яке наштотувалося на жо-

рстку протидію командирів та особливо комісарів партизанських загонів, розглянув боротьбу проти ОУН радянських спецслужб.

Також високо оцінили заходи національного підпілля в Південному регіоні, зокрема діяльність членів похідної групи, Т. Гунчак [21] та В. Верига [22]. На переконання даних науковців, учасники «походу на Схід» повністю виконали своє завдання, не лише діставшись Одеси, Миколаєва та Криму, але й активно розпочавши боротьбу, створивши підпільні осередки та залучивши до ОУН значну кількість представників місцевого населення [21, с. 237]. В. Верига погоджується з Т. Гунчаком, відзначаючи найбільш успішну діяльність саме Південної групи під проводом З. Матли, якій вдалося закріпитися в південних промислових районах і створити мережу підпільних організацій. Історик послідовно підтримує позицію відносно того, що основними завданнями членів групи було дати поштовх до організаційної праці місцевому населенню, щоб воно могло «ставити німців перед доконаними фактами організації адміністрації та культурного життя» [22, с. 70].

В той самий час у 90-ті рр. попри появу значної кількості праць в яких діяльність національно-визвольного підпілля, у тому числі похідних груп, оцінювалася виключно у позитивному ключі, зовсім протилежний, діаметральний погляд на історію ОУН також отримав широку підтримку в історіографії. Найбільшого обґрунтування даний підхід отримав у монографіях В. Поліщука [23], В. Ткачука [24], великій кількості газетної публіцистики. Зазначені автори звинувачують ОУН в узурпації влади, расовому підході («Україна для українців!»), тісній співпраці з окупантами, виконання величезної кількості завдань абверу. А. Федуняк [25] наголосив на тривалій співпраці ОУН з німецькими спецслужбами та ряді заходів, спрямованих проти своїх же українців, які не поділяли поглядів ОУН. Постійне посилення загострення діаметрально протилежних поглядів у суспільстві на проблему ОУН-УПА призвели в другій половині 90-х рр. до розуміння необхідності комплексного багатовекторного дослідження. І як наслідок 8 травня 1997 р. за дорученням тодішнього Президента України Л. Кучми була утворена Урядова комісія з вивчення дія-

льності ОУН-УПА. Робоча група істориків при Урядовій комісії, сформована в Інституті історії України НАН, відразу ж розпочала активну роботу.

Однією з узагальнюючих праць першого десятиліття існування незалежної української держави стала монографія І. Муковського та О. Лисенка «Звитяга та жертвність» [26], що побачила світ у 1997 р. Автори вперше у вітчизняній історіографії зробили спробу провести комплексний аналіз ролі минулої війни в долі кожного українця. Саме в цій праці чи не вперше використаний суто антропоцентристський підхід для оцінки всіх подій минулої війни та започатковано комплексне та об'єктивне вивчення участі українців у війні – у тому числі в різних течіях руху Опору.

Узагальнюючою та, так би мовити, «завершальною» працею 90-х рр., а разом і XX століття став заключний том «Книги Пам'яті України» – «Безсмертя» [27]. Саме у цій фундаментальній колективній монографії відобразився сучасний на той період стан вітчизняної історіографії минулої війни, всіх її складових, по новому оцінена діяльність Південної похідної групи ОУН. У той же час дана монографія віддзеркалила усі протиріччя, наявні у трактуванні неоднозначних питань у тому числі в тематиці руху Опору.

Висновки. Таким чином, проголошення незалежності України та якісні зміни у вітчизняній історичній науці сприяли перегляду всіх ключових питань руху Опору, у тому числі в Південній Україні. Втім не слід трактувати дані події як «революційний злам», а скоріше як перехідний етап для історіографії руху Опору на Півдні, в науковому доробку якої відбилися основні протиріччя суспільно-політичного процесу та різні погляди на спільне минуле. Відбулась остаточна відмова від радянської методології та розуміння історії минулої війни, заснованих на марксистсько-ленінському вченні, втім і створення нової відбувалось доволі повільно. Багато науковців почало «блукати» у пошуках нової «єдино правильної» концепції, а дехто навпаки дуже швидко «переорієнтувався» та здійснив кон'юнктурний «поворот на 180 градусів», почавши «безжальне викриття» усього того, що створено радянською історіографією та навпаки абсолютизацію нових героїв. Проте не

дивлячись на ці вади «перехідного віку», більшість істориків розпочали із суто наукових позицій створювати об'єктивну, незаангажовану та, що найголовніше, аполітичну історію руху Опору. Почали досліджуватись «білі плями», прорахунки та вади руху Опору, нарешті наукова громадськість дістала змогу об'єктивно оцінити роль національного підпілля в русі Опору у Південному регіоні. Праці Т. Гунчака, А. Кентія, М. Коваля, В. Косика, В. Кучера, О. Лисенка, І. Муковського та інших заклали підвалини зовсім нової історіографії, окреслили коло актуальних та малодосліджених питань з історії руху Опору на Півдні України, відповідь на які мали б дати науковці ХХІ століття.

Список використаних джерел

1. Коваль М. В. Друга світова війна і Україна (1939–1945 рр.): історіософські нотатки / Михайло Васильович Коваль. — К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. — 75 с.
2. Його ж. Україна: 1939–1945: Маловідомі і непрочитані сторінки історії / Михайло Васильович Коваль. — К.: Вища школа, 1995. — 192 с.
3. Його ж. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / М. В. Коваль ; за заг. ред. В. А. Смоля ; НАН України, Ін-т історії України. — К.: Альтернативи, 1999. — 335 с. — (Україна крізь віки: у 15-ти т.; т. 12).
4. Його ж. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.): Спроба сучасного концептуального бачення / Михайло Васильович Коваль. — К.: Інститут історії України НАН України, 1994. — 58 с.
5. Кучер В.І. ОУН-УПА в боротьбі за незалежну Україну / Володимир Іванович Кучер. — К.: Бібліотека українця, 1998. — 105 с.
6. Його ж. Трансформація поглядів провідників ОУН-УПА в роки Другої світової війни // Україна в роки Другої світової війни: уроки історії та сучасність: матеріали міжнар. наук. конф. — К.: Інститут історії НАН України, 1995. — С.188—193.
7. Його ж. Проблема державного устрою в програмах ОУН / В.І. Кучер // Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, 10–11 листопада 1994 р. / Гол. ред. М.І. Панчук. — К.: Інститут національних відносин і політології НАН України, 1995. — С. 75—79.
8. Брицький П.П. Україна у Другій світовій війні (1939–1945 рр.) / П. П. Брицький ; Чернів. держ. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 1995. — 114 с.
9. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: в 2 кн. — Кн. 1 / Іван Григорович Білас. — К.: Либідь — Військо України, 1994. — 432 с.
10. Кентій А.В. Нариси історії Організації українських націоналістів в 1941–1942 рр. / Анатолій Вікторович Кентій. — К., 1999. — 201 с.
11. Його ж. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. / Анатолій Вікторович Кентій. — К., 1999. — 287 с.
12. Його ж. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. / Анатолій Вікторович Кентій. — К., 1999. — 220 с.
13. Кіпіані В. Українські націоналісти на Миколаївщині у 1943–1944 роках / Вахтанг Кіпіані // Матеріали 1-ої всеукраїнської студентської наукової конференції «Аркасівські читання». — Миколаїв, 1994. — С. 45–48.
14. Біличенко С.П. До питання про ОУН на Миколаївщині в 1942–1944 роках // Історія Миколаївщини 1937–1997: доповіді і повідомлення наук. конф., присвяченої 60-річчю з дня утворення Миколаївської області. — Миколаїв, 1998. — С. 19—25.
15. Його ж. ОУН на Миколаївщині 1942–1944 роки // Матеріали Другої Миколаївської обласної краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». — Миколаїв, 1997. — Т. 2. — С. 81—84.
16. Друмов В. Українське визвольне підпілля у 1941–1944 рр. на Миколаївщині: мовою документів / В. Друмов, Ю. Зайцев // Тези Першої обласної конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». — Миколаїв, 1995. — С. 106—109.
17. Друмов В.І. Українське підпілля у 1941–1944 рр. на Миколаївщині // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Збірник статей. — Вип. 7. — К.: Рідний край, 1999. — С. 141—145.
18. Друмов В.І. Діяльність похідних груп ОУН та українського визвольного підпілля на Півдні України у 1941–1944 році / В.І. Друмов // Історія Півдня України від найдавніших часів до сучасності: 36. наукових праць. — Миколаїв, Одеса, 1999. — Ч.2. — С. 187—195.
19. Бобрович К.В. ОУН на Півдні України 1941–1944 рр. / К. В. Бобрович, С. В. Берко. — Херсон, 1997. — 42 с.
20. Мороко В. ОУН на Запоріжжі в роки радянсько-німецької війни / В. Мороко // Наукові праці історичного факультету. — Дніпропетровськ : МП «Промінь», 1997. — Вип. 2 : 25-річчю історичного факультету присвячується. 1971–1996. — С. 152—164.
21. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: нариси політичної історії / Тарас Гунчак; голов. ред. С.В. Головка, упоряд. Н. Слончак. — К.: Либідь, 1993. — 288 с.
22. Верига В. Втрати ОУН в часи Другої світової війни / Василь Верига. — Торонто: Новий шлях, 1991. — 206 с.
23. Поліщук В.В. Гірка правда: злочинність ОУН—УПА (Сповідь українця) / В.В. Поліщук. — Донецьк : Донецчина, 1996. — 496 с.
24. Ткачук В. Перед судом історії: сотруди́чество германских фашистов и украинских националистов в годы второй мировой войны и борьба против них советских органов государственной безопасности / В. Ткачук. — К.: Б.и., 2000. — 264 с.
25. Федуняк А. С оккупантами в обнимку / А. Федуняк // Рабочая трибуна. — 1996. — 23 марта. — С. 3.
26. Муковський І.Т. Звитяга і жертвність: Українці на фронтах другої світової війни / І.Т. Муковський, О.Є. Лисенко. — К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга пам'яті України», 1996. — 568 с.
27. Безсмертя. Книга пам'яті України. 1941–1945 / [голов. ред. кол.: Герасимов І.О., Муковський І.Т., Панченко П.П., Вишневецький Р.Г.]. — К.: Книга пам'яті України, 2000. — 944 с.

НЕФЁДОВ Д. В.

НАЦИОНАЛЬНОЕ ТЕЧЕНИЕ ДВИЖЕНИЯ СОПРОТИВЛЕНИЯ НА ЮГЕ УКРАИНЫ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ 90-Х гг. XX ст.

В данной статье поданы основные тенденции современной (90-е гг. XX в.) историографии национального течения движения Сопротивления в Южной Украине в годы Великой Отечественной войны (1941–1944 гг.), определены особенности и направления исследований.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, движение Сопротивления, Походные группы ОУН, Южная Украина, современная историография

NEFYODOV D.

THE NATIONAL TREND OF THE MOTION OF RESISTANCE ON THE SOUTH OF UKRAINE IN THE DOMESTIC HISTORIOGRAPHY 90-ty XX CENTURY

Declaration of Independence of Ukraine, government formation process known early 90's. Gaining full sovereignty and national historical science made it possible to completely different perspective approach to the issues of the resistance movement, which began last seen in the European and global context.

Key words: Great Patriotic war, motion of Resistance, Marchings groups of OUN, South Ukraine, modern historiography.

Стаття надійшла до редколегії 26.06.2014

УДК 94.(497.2)

ГАБРИЕЛА ЙОНЧЕВА,

ДАРИНА ИЛИЕВА

г. София (Болгария)

НАУЧНЫЙ АРХИВ БОЛГАРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК – СТАРЕЙШЕЕ АРХИВНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ БОЛГАРИИ

В статье рассматриваются основные этапы истории Научного архива Болгарской академии наук – старейшего национального архивного учреждения, созданного в г. Браила в 1869 году. Освещено основное направление в работе архива – комплектование фондов. Показана роль Архивного института в систематизации и публикации широкого спектра научных и эпистолярных документов.

Ключевые слова: Болгарская академия наук (БАН), архив, фонд, документы, коллекции.

Постановка проблемы. В 2014 году Болгарская академия наук (БАН) отмечает 145-летие со дня своего основания. Столько же лет насчитывает и история научного архива. Истоки его деятельности связаны с Болгарским книжным дружеством (обществом), сокращенно – (БКД), созданным в румынском городе Браила в сентябре 1869 г. Научный архив БАН – самое старое архивное учреждение в Болгарии. Известно, что книжное общество возникает в тяжелых условиях оттоманского ига и эмиграции, когда болгарская наука находилась только в зародыше. Общество ставит своей целью распространение всеобщего просвещения среди болгарского населения и объединяет вокруг себя литераторов, общественников, революционеров, всех просвещенных болгар, которые в состоянии поддерживать его своими научными трудами либо материально. Его Устав предусматривает

«установление тесных связей с учеными всего мира» [1, л. 1–52]. Таким образом учрежденное в Браиле Книжное общество стремится опираться на широкую демократическую, общенациональную и общеевропейскую основу.

Изложение основного материала. Наибольшие заслуги в деятельности на ниве поиска национальных реликтов, пожалуй, у первого председателя Общества Марина Дринова. Он постоянно путешествует и собирает копии важных документов о прошлом болгарского народа, хранящихся в европейских архивах и библиотеках. Плодом этих настойчивых поисков являются его статьи, опубликованные в издании БКД «Периодическое списание.» Дринов публикует десятки неизвестных источников о болгарской истории с XIII по XVII век. На страницах журнала «Периодическое списание» печатает свои научные и ли-